

למה נברא העולם ושאלת הרע

אמונות ודעות לר' סעדיה גאון - מאמר ראשון - אות ד - בסופה

ושמא יחשוב לאיזו סבה ברא הבורא כל הנמצאים הללו, הנה יש בזה שלש תשובות, האחת שנאמר בראם ללא סבה, ואף על פי כן לא יהא זה לבטלה, כי האדם יהיה עושה לבטלה אם עשה דבר ללא סבה מפני שאינו יודע תועלתו, וזה אינו שייך בבורא. והשנית רצה בכך לגלות את החכמה ולהראותה, וכענין שנאמר להודיע לבני אדם גבורותיו והשלישית רצה בכך להועיל לנבראים במה שיצוה אותם ויהיו נשמעים לו, וכמו שאמר אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך. ואם יאמר ומדוע לא בראם לפני הזמן הזה, אמרנו לא היה זמן כדי שישאל עליו, ועוד כך הוא דרך הבחירי שיפעל מתי שירצה.

רס"ג - רב סעדיה גאון [882-942] נחשב לגדול חכמי היהדות של תחילת ימי הביניים. ספרו הפילוסופי הגדול: אמונות ודעות.

מהם המעלות והחסרונות של כל נימוק?

השווה במיוחד את הנימוקים 2,3. האם ניתן לשים לב שהם 'הפוכים'?

מהי לפי דעתך מסגרת הדיון של רס"ג בסוגיה?

רמח"ל - ספר דעת תבונות

רבי משה חיים לוצאטו המכונה רמח"ל (1707, איטליה - 1744, עכו) רב, מקובל, סופר ומשורר במאה השמונה עשרה

(טז) אמר השכל - הטעם פשוט, והוא תלוי בתשובת שאלה אחרת, שהיא, למה רצה הבורא

ב"ה לברוא נבראים? :

(יז) אמרה הנשמה - תשיב אתה לך ולי מלתא דשויה לתרווייהו :

(יח) אמר השכל - מה שנוכל להשיג בענין זה הוא, כי האל יתברך שמו הוא תכלית הטוב [=הטוב השלם] ודאי. ואמנם, מחק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא יתברך שמו - לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטבה. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שלמה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פרק א, הלכה ג), "מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה [=מי שאוכל מה ששלא שלו מתבייש להסתכל בפניו]:"

למה ברא הקב"ה את העולם? מה ההבדל במסגרת הדיון בין הרמח"ל לרס"ג?

מדוע העולם שלנו כל כך מסובך? מדוע אין הא-ל נותן את הטוב וזהו?

האם ההסבר הפסיכולוגי מספק אותך? מדוע?

לרמח"ל הסבר דומה, אך מורכב ושלם יותר. נסו להתמודד אתו. זכרו- העיקרון דומה לאמור לעיל.

רמח"ל - ספר דרך ה' - חלק א פרק ב - בתכלית הבריאה

א. הנה התכלית בבריאה היה להטיב מטובו ית' [=יתברך] לזולתו. והנה תראה, כי הוא לבדו ית"ש [=יתברך שמו] השלימות האמיתי המשולל מכל החסרונות, ואין שלימות אחר כמוהו כלל. ונמצא שכל שלימות שידומה חוץ משלימותו ית', הנה איננו שלימות אמיתי, אלא יקרא שלימות בערך [=שלימות יחסית] אל ענין חסר ממנו, אך השלימות בהחלט אינו אלא שלימותו ית'. ועל כן בהיות חפצו ית' להטיב לזולתו, לא יספיק לו בהיותו מטיב קצת טוב, אלא בהיותו מטיב תכלית הטוב שאפשר לברואים שיקבלו. ובהיותו הוא לבדו ית' הטוב האמיתי, לא יסתפק חפצו הטוב אלא בהיותו מהנה לזולתו בטוב שהוא עצמו שהוא בו ית' מצד עצמו, שהוא הטוב השלם והאמיתי. והנה מצד אחר, הטוב הזה אי אפשר שימצא אלא בו, על כן גזרה חכמתו שמציאות ההטבה האמיתית הזאת יהיה במה שינתן מקום לברואים לשיתדבקו בו ית', באותו השיעור שאפשר להם שיתדבקו. ואז נמצא שמה מצד עצמם אי אפשר שיתוארו בשלימות כשלימותו ית', הנה מצד התדבקם בו, יגיע להם באותו השיעור שאפשר ליתאר בשלימות שהוא ית', מצד היותם מתדבקים בו, וימצאו נהנים בטובה האמיתית ההיא, בערך שאפשר להם ליהנות בה. ונמצא היות כונתו ית"ש בבריאה שברא, לברוא מי שיהיה נהנה בטובו ית' באותו הדרך שאפשר שיהנה בו:

מהי הדילמה העומדת בפני הבורא בבואו לעצב את העולם?
 כיצד הדבקות היא ההכרעה האופטימלית בין שני הקצוות?
 כיצד דבקים?

ב. ואולם גזרה חכמתו, שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו בעל הטוב ההוא. פירוש - מי שיקנה הטוב בעצמו, ולא מי שיתלוה לו הטוב בדרך מקרה. ותראה שזה נקרא קצת התדמות, בשיעור שאפשר, אל שלימותו ית'. כי הנה הוא ית"ש שלם בעצמו, ולא במקרה, אלא מצד אמתת ענינו מוכרח בו השלימות ומשוללים ממנו החסרונות בהכרח. ואולם זה אי אפשר שימצא בזולתו, שיהיה אמתתו מכרחת לו השלימות ומעדרת ממנו החסרונות. אך להתדמות לזה במקצת, צריך שלפחות יהיה הוא הקונה השלימות שאין אמתת ענינו מכריח לו, ויהיה הוא מעדיר מעצמו החסרונות שהיו אפשריים בו. ועל כן גזר וסידר שיבראו עניני שלימות ועניני חסרון, ותברא בריה שיהיה בה האפשרות לשני הענינים בשהו, ויותנו לבריה הזאת אמצעיים שעל ידם תקנה לעצמה את השלימות ותעדיר ממנה את החסרונות, ואז יקרא שנתדמית במה שהיה אפשר לה לבוראה, ותהיה ראויה לידבק בו וליהנות בטובו:

מה ערכה של הבחירה החופשית?
 לשם מה יש צורך לברוא בעולם טוב [שלימות] ורע [חסרון]?
 כיצד גם בריאת הרע חיונית על פי הטוב האופטימלי?
 כיצד דבקים בבורא?

זוהי עמדת הרמח"ל. נסו רגע לחשוב עליה. מה מעלותיה ומה חסרונותיה? מה עדיפותה על פני הסבר 2 של רס"ג? מה עדיפותה על פני הסבר 3? שימו לב לדילמה שבדבריו שהיא

משותפת כמעט לכל מי שנגע בסוגיה. האם תוכלו לנסח את צדדיה ברמה העקרונית?

הרב קוק, קובץ א תמג

תמג. מה אנו חושבים על דבר המטרה האלהית בהמצאת ההויה? אומרים אנו שהשלמות המוחלטת היא היא מחוייבת המציאות, ואין בה דבר בכח [=כפוטנציה], כי אם הכל בפועל. אבל יש שלמות של הוספת שלמות, שזה אי אפשר להיות באלהות, שהרי השלמות המוחלטת האין סופית אינה מניחה מקום להוספה. ולמטרה זו, שהוספת שלמות גם היא לא תחסר בהויה, צריכה ההויה העולמית להתהוות, ולהיות לפי זה מתחלת מתחתית היותר שפלה, כלומר ממעמד של החסרון המוחלט, ושתלך תמיד הלוך ועלה להעליה המוחלטת. וההויה נוצרה בתכונה כזו שעדי עד לא תחדל מהתעלות, כי זאת היא פעולה אין סופית. וכדי להבטיח את העליה בעצמותה של ההויה, נוצרה כולה בעילוי עליון, והעילוי היה יותר מכדי השיעור שתוכן מוגבל יכול להיות בפועל, אף על פי שהוא יכול להיות בכח. על כן בהופעת ההויה בפועל נתקלקלו הדברים, והכחות נסתבכו זה בזה, והנם עוסקים במלחמה חריפה, עד שתנצח המחשבה המוחלטת האין סופית של הטוב, ויתקן הכל, בצירוף העילוי של נתינת מקום להשלמתה של עליה בלתי פוסקת, שזהו עדן מיוחד, שבוה הבריאה משלמת את כבוד בוראה.

למה נברא העולם? למה יש בו רע? במה דומה פירוש לפירוש הרמח"ל ובמה שונה? למה העולם מסובך? מה מבטיח את ההתעלות האינוסופית? האם המושג 'חוק כלים שלובים הרוחני' מסייע בהבנת פתרון זה? מדוע פתרונו של הרב קוק לדילמה הוא 'הפתרון הטוב ביותר האפשרי שיוצע אי פעם' לדילמה המרכזית? שורש שורשי הבעיה מנוסח אצל האר"י כסוגיית החלל הפנוי. ראו את הסברו של ר' נחמן לענין והשלכתו לסוגייתינו.

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן סד אות א

[א] כי השם יתברך מחמת רחמנותו ברא את העולם, כי רצה לגלות רחמנותו, ואם לא היה בריאת העולם על מי היה מראה רחמנותו. ועל כן ברא את כל הבריאה מתחלת האצילות, עד סוף נקודת המרכז של עולם הגשמי, כדי להראות רחמנותו. וכאשר רצה השם יתברך לברא את העולם, לא היה מקום לבראו מחמת שהיה הכל אין סוף. על כן צמצם את האור לצדדין, ועל ידי הצמצום הזה נעשה חלל הפנוי. ובתוך החלל הפנוי הזה, נתהוו כל הימים והמדות, שהם בריאת העולם (כמו שכתוב בעץ חיים בתחלתו):

וזה החלל הפנוי, היה מוכרח לבריאת העולם. כי בלתי החלל הפנוי, לא היה שום מקום לבריאת העולם כנ"ל. וזה הצמצום של החלל הפנוי, אי אפשר להבין ולהשיג, כי אם לעתיד לבוא. כי צריך לומר בו שני הפכים, יש ואין. כי החלל הפנוי הוא על ידי הצמצום, שכביכול צמצם אלקותו משם, ואין שם אלקות כביכול, כי אם לא כן אינו פנוי, והכל אין סוף, ואין מקום לבריאת העולם כלל. אבל באמת לאמתו, בודאי אף על פי כן יש שם גם כן אלקות, כי בודאי אין שום דבר בלעדי חיותו. ועל כן אי אפשר להשיג כלל בחינת חלל הפנוי, עד לעתיד לבוא: